

**GREEN HERITAGE
INITIATIVE**

PREDLOG PRAKTIČNE POLITIKE U OBLASTI ZAŠTITE (NEPOKRETNOG) KULTURNOG NASLEĐA NA NACIONALNOM I LOKALNOM NIVOU U REPUBLICI SRBIJI

Autori predloga:

dr Ksenija Marković Božović, Marija Dragišić,
dr Vladimir Đurđević, Milica Gavrilović,
dr Jovana Karaulić, Tijana Mićanović

European
Heritage
Hub

Co-funded by
the European Union

International alliance
for the protection
of heritage
in conflict areas

1. UVOD

Klimatske promene predstavljaju dugoročni izazov s kojim se suočava savremeno društvo, nalažući imperativ njegove sveukupne transformacije. Ona, između ostalog, obuhvata i oblast kulturnog nasleđa, o čemu svedoče brojni strateški dokumenti usvojeni na evropskom nivou s ciljem zagovaranja i stvaranja uslova za zelenu tranziciju u oblasti nasleđa. Međutim, praktične inicijative i intervencije u ovom kontekstu i dalje su nedovoljno prisutne, što je posebno slučaj u zemljama poput Srbije gde postoji nedostatak javnih politika i instrumenata koji podstiču ekološki odgovorno delovanje u kulturi.

Nesumnjivo je da je za otežanu (ili usporenu) zelenu transformaciju kulturnog polja u Srbiji značajno i stanje turbulentnog, trodecenijskog procesa rekonstrukcije i regulacije političkih, pravnih, ekonomskih i opštedruštvenih okvira i odnosa. Štaviše, deluje i utopistički razmatrati zelenu *tranziciju* polja kulture u uslovima njegove zarobljenosti unutar uporno nedovršene tranzicije osnovnih okvira poslovanja, tj. sputanosti razvojnim diskontinuitetom i brojnim izazovima poput: nedovoljne autonomnosti javnih ustanova kulture, neefikasnosti međuresorne i međusektorske saradnje, nedovoljno podsticajnog ambijenta za pluralizaciju izvora finansiranja, nedovoljnog razvoja kulturnih poslanika itd. Sve ovo prirodno utiče i na perspektive „ozelenjavanja” načina rada i upravljanja u kulturi.

Paralelno, u samom društvu, klimatska tema predstavlja nedovoljno značajan aspekt kritičkog i akcionog promišljanja, ostajući i dalje u velikoj meri percipirana kao problem nekog dalekog sveta neopterećenog „ozbiljnim” egzistencijalnim problemima. Tako, iako se o tome često komunicira, problem klimatskih promena i globalnog zagrevanja ostaje u zaleđini brojnih drugih pitanja od javnog interesa i značaja - kako za donosioce odluka, tako i građane koji ga doživljavaju kao nešto bez stvarne povezanosti s njihovim svakodnevnim životima.

Stoga, prihvatajući ideju o značaju kulture kao aktera klimatske borbe, te fokusirajući se na domen (nepokretnog) kulturnog nasleđa, možemo da zaključimo da postoji očigledna potreba kako za iniciranjem procesa zelene transformacije unutar kulturnih ustanova i organizacija tako i zagovaranjem njihovog učešća u ekološkom osvešćivanju šire javnosti. Ovo znači da učešće institucija zaštite kulturnog nasleđa u preveniranju i suočavanju s globalnim problemima klimatskih pro-

mena i degradacije životne sredine zahteva: a) obezbeđivanje edukacije i osnaživanje organizacija koje se bave nasleđem u oblasti ekološki održivog poslovanja; b) zalaganje za razvoj i sprovođenje adekvatnih politika i mera koje će podstaći uspešnu transformaciju ovih organizacija ka principima zelene tranzicije; c) podizanje svesti šire javnosti o značaju ublažavanja i prilagođavanju na klimatske promene.

Upravo u ovakvom – trostrukom ključu, koncipiran je i projekat *Green Heritage Initiative*, orijentisan ka mapiranju zatečene situacije po pitanju ekološke održivosti ustanova koje se bave zaštitom nepokretnog kulturnog nasleđa; oblikovanju priručnika zelene transformacije ovih organizacija uvažavajući širi kontekst njihovog rada; formiranju preporuka za donosioce odluka na svim teritorijalnim nivoima upravljanja; i šire zagovaranje eko-zaokreta unutar kulturnih institucija i srpskog društva uopšte. Kao takav, projekat skicira putanju mogućeg sistemskog rešavanja targetiranih pitanja, kroz združeno delovanje odozdo naviše i odozgo naniže; zbog čega dokument pred vama, preporuke kulturnim i drugim (međuresornim) politikama, predstavlja sadržaj komplementaran priručniku „Zaštita kulturnog nasleđa u doba klimatske krize: ka zelenim praksama” koji je namenjen muzejima, zavodima za zaštitu spomenika kulture, institutima, kulturnim centrima, turističkim lokalitetima, bibliotekama, memorijalnim centrima i sl.

2. ŠIRI KONTEKST

Kroz svoje programe, istraživanja, treninge, izveštaje, preporuke i druge aktivnosti UNESCO¹, Međunarodna organizacija za spomenike i spomeničke celine (ICOMOS)², Međunarodni centar za proučavanje očuvanja i restauracije kulturnih dobara (ICCROM)³, Savet Evrope⁴, Evropa Nostra⁵ i mnogi drugi ukazuju na kompleksan odnos nasleđa i klimatskih promena. Ukratko, ovo se može sagledati sa dva aspekta: a) nasleđe kao žrtva klimatskih promena, i b) nasleđe kao akter borbe protiv klimatskih promena.

Klimatske promene, direktno ili indirektno, negativno utiču na sve tipove nasleđa bilo ono prirodno, kulturno, materijalno ili nematerijalno. Kada su vidljivi, takvi uticaji su posledica prirodnih katastrofa poput obilnih padavina, požara, dugih toplotnih talasa, suše i porasta nivoa svetskog mora, mada i postupene promene poput kontinuiranog porasta i oscilacija temperature i vlažnosti ili čestih ciklusa smrzavanja i odmrzavanja, ostavljaju štetne posledice na nasleđe, koje će tek postati očigledne. Naročito nepokretno kulturno nasleđe, zbog načina čuvanja – *in situ*, kao i svoje veličine i impozantnosti, jeste posebno podložno na različite pobrojane pretnje, koje „idu pod ruku” s „tradicionalnim” neprijateljima u vidu urbanizacija, ratova, zanemarivanja i sl.

S druge strane, nepokretno kulturno nasleđe i graditeljska baština mogu postati i aktivni učesnik klimatske akcije. Građevinska industrija danas je jedan od najvećih svetskih zagađivača, te graditeljsko nasleđe kao nosilac koncepta obnavljanja zgrada može biti ključna komponenta u smanjenju emisija štetnih gasova i potrošnje energije u ovom kontekstu. Potencijal koji se ogleda u održivoj adaptaciji i korišćenju graditeljskog nasleđa je očigledan⁶, ali važno je sagledati i potencijal ovog domena kao riznice tradicionalnih znanja i iskustava o održivosti.

Pored navedenog, vraćajući se na tezu da efikasnost borbe protiv klimatskih promena zavisi od efikasnosti u opštoj mobilizaciji društva,

¹ <https://whc.unesco.org/en/climatechange/>

² <https://www.icomos.org/en/focus/climate-change>

³ [Net Zero: Heritage for Climate Action](#)

⁴ <https://www.coe.int/en/web/euoparisks/climate-change-impact>

⁵ [Cultural Heritage and Climate Action - Europa Nostra](#)

⁶ Na temeljima takvih ideja počiva i „Talas obnove za Evropu”, strategija koja zagovara renoviranje postojećih objekata umesto gradnje, zbog čega se sektor nepokretnog nasleđa nameće kao nezaobilazan partner (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0662>).

možemo potcrtati i dodatu ulogu/vrednost koju domen nepokretnog kulturnog nasleđa (treba da) ostvaruje, a koja se odnosi na promovisanje ekoloških ideja u lokalnoj i široj zajednici i iniciranje javnog dijaloga na ovu temu. Kao mesta okupljanja, edukacije, istraživanja i razmene, muzeji, zavodi za zaštitu spomenika kulture, kulturni centri, instituti i druge javne ustanove ovog tipa mogu delovati na korigovanje negativnih navika, sticanje novih saznanja o klimatskoj krizi i usvajanje ekoloških ideja, ali i doprineti izgradnji većeg poverenja građana u ekološku (i svaku drugu) odgovornost javnih ustanova i institucija. Međutim, jasno je da pored promišljanja zelenog aspekta u oblikovanju promotivnih narativa i kustoskih koncepata ovo, na prvom mestu, zahteva davanje sopstvenog pozitivnog primera ekološke odgovornosti, odnosno „ozelenjavanje” sopstvenih radnih procedura i organizacione kulture.

3. ZELENA TRANSFORMACIJA JAVNIH USTANOVA ZAŠTITE (NEPOKRETNOG) KULTURNOG NASLEĐA

U priručniku „Zaštita kulturnog nasleđa u doba klimatske krize: ka zelenim praksama” detaljno su objašnjeni koraci zelene transformacije ustanova koje se bave zaštitom nepokretnog kulturnog nasleđa. Ukratko, prva faza ovog procesa odnosi se na: definisanje akcionog plana zelene transformacije, uključivanje zaposlenih i kreiranje tima posvećenog ovim pitanjima, komuniciranje nove, zelene orijentacije prema partnerima i široj javnosti i usklađivanje eksternih ugovora i načina poslovanja sa organizacije. Zelena transformacija započinje onog momenta kada se ustanova za nju opredeli, a akcioni plan identifikacijom neophodnih promena koje je potrebno sprovesti. Kada su ustanove zaštite nasleđa u pitanju, neke od ključnih tema koje bi se trebale naći na tom spisku su: edukacija zaposlenih na temu ekoloških alternativa u radnim praksama; unapređenje energetske efikasnosti objekata; ekološki savesna potrošnja struje i vode; izbor ekološki održivih opcija prilikom nabavke materijala i opreme; primena 3R principa (*reduce-reuse-recycle*) u svakodnevnim poslovnim aktivnostima poput marketiniga, štampe publikacija, arhiviranja dokumentacije i sl.; i smanjivanje emisija izazvanih transportom (zaposlenih, posetilaca, materijala i opreme).

Poseban segment procesa zelene transformacije u ovom polju, tiče se zelenog zaokreta u terenskim praksama. Ovo se odnosi na poslove koje zaposleni u sektoru kulturnog nasleđa obavljaju van svojih ustanova, privremeno boraveći na drugoj lokaciji. Redizajniranje organizacionih pristupa i načina poslovanja u tom kontekstu odnose se na sledeće: dodatnu edukaciju zaposlenih u vezi sa ponašanjem materijala kulturnih dobara u novim uslovima; unapređenje „zelene“ mobilnosti zaposlenih i „zelenog“ transporta materijala i opreme; uvođenje „zelenog“ aspekta u izbor smeštaja zaposlenih; angažovanje lokalnih saradnika; kontinuiranu edukaciju zaposlenih o materijalima s manjim ekološkim otiskom i njihovoj primeni; obezbeđivanje adekvatnog budžeta i resursa za prelazak na održive alternative; prelazak na energetske efikasniju terensku opremu, punjive baterije i izvore zelene energije; pravilno razvrstavanje i odlaganje građevinskog i drugog otpada; osmišljavanje ekološki održivijih načina interpretacije sadržaja (informativne i didaktičke table, legend, flajere i sl.); primenu strategije minimizacije svetlosnog zagađenja, optimizaciju energetske potrošnje i korišćenje energetske efikasne svetlosne sistema.

Na kraju, u zelenom diskursu važno je razmotriti i vezu zaštite nepokretnog nasleđa i turizma kao grane koja, iako važna za ekonomski sektor i kulturnu razmenu, može imati izuzetno negativan uticaj na životnu sredinu. Upravo zato destinacije kulturnog nasleđa imaju dodatnu odgovornost – da ljudima koji ih posećuju, pored kulturnog sadržaja, pruže i adekvatne informacije o klimatskoj krizi i odgovornom ponašanju u odnosu na nju, dajući primer sopstvene ekološki odgovorne orijentacije i komunicirajući o ovom globalnom problemu.

4. PRESEK AKTUELNOG STANJA U SRBIJI

U okviru projekta *Green Heritage Initiative*, tokom septembra i oktobra 2024. godine u Srbiji, sprovedeno je istraživanje o iskustvima i praksama 23 institucije iz oblasti očuvanja nepokretnog kulturnog nasleđa⁷, na temu primene zelenih koncepata u njihovom radu. Nalazi su pokazali da svest o ulozi i riziku kulturnog nasleđa u kontekstu klimatskih promena i dalje nije dovoljno ukorenjena u ovim profesionalnim krugovima. Većina ustanova (87%) nema iskustva sa održivim praksama, a dijalog o zelenim konceptima tokom planiranja i realizaciji aktivnosti nedovoljno je prisutan. Planiranje projekata ili inicijativa za edukaciju javnosti o ekološkim pitanjima i klimatskim promenama u kontekstu kulturne baštine prisutno je kod 26% ustanova, dok 74% ne pokazuje interesovanje u ovom kontekstu. Takođe, u marketniškim aktivnostima isticanje ekološke orijentacije je, uopšteno gledano, minimalno prisutno, a isto važi i za iniciranje saradnje sa ekološkim organizacijama. Na primer, na pitanje o učešću ustanova u projektima koji promovišu zelene koncepte, većina ispitanika je ocenila da je ono malo ili nimalo pristupno dok je svega 9% prijavilo postojanje ovakvih praksi.

U domenu upravljanja otpadom, samo 35% institucija primenjuje praksu razvrstavanja ili recikliranja otpada. Najčešće je zastupljeno razvrstavanje/recikliranje papira, zatim elektronskog otpada, dok manji broj ustanova razdvaja druge vrste otpada poput plastike i metala, a samo nekoliko njih navodi specifične materijale poput tonera i starih računarskih komponenti. Nijedna ustanova ne funkcioniše u energetski sertifikovanim objektima, što ukazuje na odsustvo standardizovanih mera energetske efikasnosti. Kada je u pitanju obuka na temu zaštite životne sredine, samo 4% ustanova ima iskustva s takvim treninzima, dok ogromna većina (96%) ne beleži nikakvo iskustvo u ovom kontekstu.

Redukcija štampanog materijala tokom kancelarijskog poslovanja pokazuje nešto raznovrsniju (i optimističniju) sliku: 26% ustanova navodi da je ova praksa prilično prisutna, dok je za većinu (43%) prisutna na srednjem nivou. Pozitivni primeri uključuju i nabavku uređaja

⁷ Istraživanje je sprovedeno u sledećim ustanovama širom Srbije: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zavod za zaštitu spomenika kulture Zrenjanin, Zavod za zaštitu spomenika kulture Pančevo, Zavod za zaštitu spomenika kulture Sremska Mitrovica, Zavod za zaštitu spomenika kulture Kragujevac, Zavod za zaštitu spomenika kulture Kraljevo, Zavod za zaštitu spomenika kulture Niš, Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture Priština-Leposavić, Arheološki institut SANU, Etnografski institut SANU, Narodni muzej Kikinda, Narodni muzej Čačak, Muzej „Ras“ u Novom Pazaru, Narodni muzej Toplice, Muzej Vojvodine, Narodni muzej Požarevac, Narodni muzej Kruševac, Narodni muzej Zaječar, Muzej Ponišavlja, AN „Lepenski vir“, Upravljač Turističkog prostora Lepenski Vir i Memorijalni kompleks u Idvoru (Kulturni centar „Mihajlo Pupin“ Idvor).

visoke energetske efikasnosti (60% ustanova), pojedinačne inicijative za razvrstavanje otpada, korišćenja flašica za višekratnu upotrebu i upotrebu alternativnih oblika prevoza, poput bicikala, trotineta i javnog prevoza. Međutim, važno je imati u vidu da su ovakve prakse pre u domenu ličnih inicijativa nego organizacionih i sistemskih rešenja. U prilog takvom zaključku stoje i nalazi u vezi sa terenskim aktivnostima. Većina ustanova (74%) ne koristi ekološki prihvatljive mogućnosti prevoza, poput električnih vozila, bicikala ili vozova pri odlasku na teren. Ni transport materijala i opreme nije dovoljno optimizovan za smanjenje emisija CO₂, te samo šest ustanova prijavljuje da preduzima konkretne mere u tom pravcu. Pozitivan trend uočava se kod organizacija koje koriste ekološki prihvatljive materijale (65%), dok su pravilno razvrstavanje otpada na terenu i reciklaža građevinskog otpada prisutni kod 82%. Uopšteno, rezultati ukazuju na to da, iako pojedine ustanove ili organizacije povremeno primenjuju ekološke prakse, one najčešće nisu posledica svesne zelene strategije ili ekološke orijentacije. Umesto toga, odluke ove vrste uglavnom proizlaze iz drugih motiva, poput optimizacije radnih procesa, smanjenja troškova ili prilagođavanja specifičnim okolnostima.

Konačno, kada su u pitanju perspektive procesa zelene transformacije, ispitanici navode brojne izazove. Kao glavne faktore koji otežavaju implementaciju zelenih koncepata, institucije navode neinformisanost, nedostatak edukacije i nedostatak zakonske regulative. Ipak, i pored brojnih izazova, mnogi od zaposlenih prepoznaju mogućnosti za unapređenje ekoloških praksi, te među pozitivnim rešenjima kojima bi se doprinelo smanjenju ekološkog otiska, identifikuju: postavljanje solarnih panela na krovove zgrada u kojima posluju, opremanje kancelarijskog prostora biljkama kako bi se poboljšao kvalitet vazduha, unapređenje sistema za prečišćavanje otpadnih voda, razvrstavanje otpada, korišćenje energetski efikasni(ji)h tehnologija i prelazak na digitalne sisteme rada u cilju smanjenja upotrebe papira.

5. PRAKTIČNE PREPORUKE ZA POLITIKE U OBLASTI ZAŠTITE (NEPOKRETNOG) KULTURNOG NASLEĐA NA NACIONALNOM I LOKALNOM NIVOU U REPUBLICI SRBIJI

Na osnovu analize nalaza sprovedenog istraživanja, pregleda literature, zakonskih akata i praktičnih uvida, moguće je formulisati preporuke namenjene relevantnim telima na nacionalnom i lokalnim nivoima odlučivanja, čija bi implementacija pružila okvir za sistemsku zelenu transformaciju u polju zaštite nepokretnog kulturnog nasleđa. Kao takve, ove preporuke namenjene su telima zakonodavne i izvršne vlasti – primarno, Ministarstvu kulture RS, ali i drugim ministarstvima koje dotiču analizirana pitanja (ekonomije, turizma i omladine, zaštite životne sredine, obrazovanja, nauke, spoljnih poslova i dr.); odnosno telima lokalne samouprave – skupštinama opština/gradova, opštinskim/gradskim upravama i većima, sekretarijatima/upravama/odeljenjima za kulturu i dr.

Važno je naglasiti da su preporuke pred vama koncipirane kao načelni putokaz u formiranju budućih i evaluaciji aktuelnih politika, dok preciznije smernice u definisanju nadležnih tela, konkretnih koraka i prioriteta u ovom kontekstu, zahteva dodatnu analizu postojećih procedura i dinamika u procesima donošenja odluka na nacionalnom i lokalnom nivou. Svakako, smatramo da su i ovako - uopšteno postavljene preporuke, dovoljne kao materijal za uspostavljanje dijaloga sa relevantnim kreatorima praktičnih politika, te inicijalni orijentir usmeravanja narednih koraka u pravcu ekološki održivog regulisanja načina i principa delovanja u polju zaštite (nepokretnog) kulturnog nasleđa.

5.1 Nacionalni nivo

5.1.1 Razvoj i usvajanje javnih politika i strategija

Uključiti principe ekološke održivosti u nacionalne strategije zaštite kulturnog nasleđa.

Doneti akcioni plan za zelenu transformaciju kulturnog nasleđa, sa jasnim ciljevima, merama i rokovima.

Oblikovati regulative koje podstiču energetska efikasnost i održivo korišćenje resursa u institucijama zaštite kulturnog nasleđa.

Mogući instrumenti/mere:

- *Nacionalna strategija za zelenu transformaciju kulturnog nasleđa*
- *Akcioni plan sa definisanim indikatorima i rokovima*
- *Uvođenje ekoloških kriterijuma u zakone i pravilnike o kulturnom nasleđu*
- *Pravilnici o održivom upravljanju kulturnim lokalitetima*

5.1.2 Podsticajne mere i finansiranje

Uspostaviti posebne fondove i grantove za implementaciju ekoloških praksi u ustanovama kulture.

Promovisati postojeće (evropske) fondove i obezbediti podršku ustanovama (finansijsku i savetodovanu) u aplikaciji i vođenju projekata.

Integrirati kriterijum ekološke održivosti u postojeće javne pozive za projekte u oblasti kulturne baštine.

Subvencionisati energetska obnova objekata nepokretnog nasleđa uz očuvanje kulturnih vrednosti.

Obezbediti poreske olakšice za ustanove koje primenjuju održive prakse.

Mogući instrumenti/mere:

- *Fond za zelenu tranziciju kulturnog nasleđa*
- *Nacionalne subvencije za obnovu i energetska efikasnost istorijskih objekata*
- *Poreske olakšice za institucije i privatne investitore koji ulažu u održive projekte*
- *Javni pozivi za projekte u oblasti kulturne baštine i zaštite životne sredine*

5.1.3 Edukacija i profesionalno osnaživanje

Razviti programe stručne obuke o ekološki odgovornom poslovanju za zaposlene u sektoru kulturnog nasleđa.

Uvesti zelene kompetencije u relevantne akademske kurikule i obrazovne programe za stručnjake u oblasti nasleđa.

Uspostaviti saradnju po ovim pitanjima sa stručnjacima iz obrazovnog i interdisciplinarnog polja.

Organizovati nacionalne kampanje podizanja svesti o povezanosti kulturnog nasleđa i klimatskih promena.

Mogući instrumenti/mere:

- *Obavezni kursevi i sertifikacije za stručnjake u oblasti zaštite nasleđa*
- *Uvođenje predmeta i kurseva o (ekološkoj) održivosti u obrazovne programe svih nivoa studija umetničkih fakulteta, zatim iz oblasti prirodnih i društvenih nauka, koje završavaju zaposleni u sektoru zaštite*
- *Nacionalni edukativni programi za zaposlene u muzejima, arhivima i ustanovama zaštite nasleđa*
- *Online platforme i vodiči sa primerima dobre prakse*

5.1.4 Unapređenje međuresorne i međunarodne saradnje

Jačati saradnju između resora kulture, ekologije, turizma i urbanog planiranja.

Ojačati saradnju resora kulture, obrazovanja i nauke po ovim pitanjima.

Inicirati kompleksne interdisciplinarne projekte o (ekološkoj) održivosti (nepokretnog) kulturnog nasleđa.

Povezati institucije u Srbiji sa međunarodnim inicijativama i dobrim praksama u oblasti zelene tranzicije nasleđa.

Mogući instrumenti/mere:

- *Sporazumi između Ministarstva kulture i ministarstava nadležnih za pitanja ekologije i klimatskih promena. Na prvom mestu to su Ministarstvo zaštite životne sredine i Ministarstvo rudarstva i energetike*

- *Partnerstva sa međunarodnim organizacijama (ICOMOS, Europa Nostra, UNESCO)*
- *Razmena iskustava kroz Erasmus+, Horizon Europe, Creative Europe, Interreg, UNDP i druge projekte*
- *Regionalne mreže za kulturnu i ekološku saradnju*

5.1.5 Uvođenje standarda i monitoringa

Definisati standarde energetske efikasnosti i održivog poslovanja za ustanove zaštite kulturnog nasleđa.

Uspostaviti sistem praćenja i izveštavanja o primeni ekoloških praksi u sektoru kulture.

Uvesti kriterijum ekološke održivosti u obavezne godišnje planove i izveštaje osnivaču.

Mogući instrumenti/mere:

- *Nacionalni standardi za ekološki održivu obnovu kulturnih dobara*
- *Indikatori i metodologija za merenje ugljeničnog otiska institucija kulture*
- *Inspekcijski nadzor i evaluacija implementacije ekoloških mera*

5.2 Lokalni nivo

5.2.1 Razvoj lokalnih strategija i akcionih planova

Uključiti zelene ciljeve u strategije razvoja kulture i zaštite nasleđa na nivou opština i gradova.

Kreirati lokalne akcione planove za smanjenje ekološkog otiska ustanova kulture.

Inicirati i pružiti podršku ustanovama u pripremi sopstvenih planova zelene transformacije usklađenih sa adekvatnim strategijama lokalnog razvoja.

Mogući instrumenti/mere:

- *Lokalni akcioni planovi u skladu sa nacionalnim strategijama*
- *Odluke gradskih skupština o uvođenju ekoloških standarda u kulturne ustanove*

5.2.2 Finansijska i tehnička podrška ustanovama kulture

Uključiti zelene ciljeve u strategije razvoja kulture i zaštite nasleđa na nivou opština i gradova.

Kreirati lokalne akcione planove za smanjenje ekološkog otiska ustanova kulture.

Mogući instrumenti/mere:

- *Fondovi lokalnih samouprava za održivu obnovu kulturnih lokaliteta*
- *Besplatne energetske analize i savetodavne usluge za ustanove kulture*
- *Kreditne linije i garancije za privatna ulaganja u zelene projekte u kulturi*

5.2.3 Podrška partnerstvima javnog i privatnog sektora

Podsticati saradnju između lokalnih vlasti, biznisa i nevladinog sektora u sprovođenju zelenih inicijativa.

Uključiti privatni sektor u projekte energetske efikasnosti i održivog razvoja nasleđa.

Mogući instrumenti/mere:

- *Programi partnerstava između gradova, kulturnih ustanova i privatnog sektora*
- *Modeli koncesija za održivo korišćenje kulturnih dobara*
- *Javne nabavke koje favorizuju održive materijale i tehnologije*

5.2.4 Edukacija i participacija zajednice

Organizovati radionice, tribine i kampanje za građane o značaju zelene tranzicije u kulturi.

Uključiti lokalnu zajednicu u donošenje odluka o održivom korišćenju i zaštiti kulturnog nasleđa.

Mogući instrumenti/mere:

- *Radionice i javne debate o održivosti u sektoru kulture*
- *Uključivanje lokalnih umetnika i zajednice u eko-inicijative*
- *Digitalne platforme za participaciju građana u donošenju odluka*

5.2.5 Podrška održivom turizmu i ekološkim praksama

Promovisati zelene turističke rute i odgovoran pristup nasleđu.

Implementirati mere za smanjenje negativnog uticaja turizma na kulturne lokalitete (npr. ograničenje broja posetilaca, održivi transport).

Mogući instrumenti/mere:

- *Oznake „zeleni muzej” ili „eko-održivi lokalitet” za objekte koji ispunjavaju ekološke standarde, odnosno uključeni su u proces zelene transformacije*
- *Regulacija broja posetilaca u osetljivim kulturnim lokalitetima*
- *Razvoj ekoloških turističkih ruta i edukativnih sadržaja*